

Bygherrerapport
Arkæologisk undersøgelse
af
DR. MARGRETHESVEJ M.FL.
Hustomter og kulturlag

ROM 2516
Stednr. 020410-146
DR. MARGRETHESVEJ M.FL.
Hustomter og kulturlag
Middelalder
Matr.nr. 7000 ci, 7000 ct, 7000 cq, 7000 cg.
Roskilde Domsogn
Sømme herred
Kbh. amt

© ROSKILDE MUSEUM
Jens Molter Ulriksen
Museumsinspektør

Indhold

Resumé	1
Undersøgelsens baggrund	2
Topografi	2
Undersøgelsens forløb, metode og dokumentation	4
Undersøgelsens resultater	5
Konklusion	9
Undersøgelsens data	9
Litteratur	10
Planche 1 (profil 1 og 2)	11
Planche 2 (profil 3 og 4)	11
Planche 3 (profil 5 og 6)	12
Planche 4 (profil 7 og 8)	13
Planche 5 (profil 9 og 10)	14

Resumé

Undersøgelsen dokumenterede Skt. Ols Gade/Frederiksborgvej som vejbane i middelalderen. Under Dr. Margrethesvej fandtes langvæggen til et hus med jordgravede stolper og kampesten, der blev dateret til 1467. I den modsatte side af den moderne vej lå et kampestensfundament fra nyere tid. I Provstestræde var rester af et hus med jordgravede stolper, der dateredes til 1460'erne. Dateringen af de to middelalderlige hustomter stemmer godt overens med den udbygning af kvarteret nord og nordøst for domkirken, som antages at være sket i 1400-1500-tallet.

Undersøgelsens baggrund

Roskilde Forsyning meddelte i et notat af 4/7 2007, at der var opstået brud på to fjernvarmeledninger i krydset, hvor Skt. Ols Gade, Dr. Margrethesvej, Provstestræde og Frederiksborgvej støder sammen. Det blev samtidig oplyst, at reparationsarbejdet ville foregå fra 9/7 til 10/9 2007.

Fig. 1. Roskildes bymidte. Rød cirkel angiver undersøgelsesområdet.

Den 10/7 blev Roskilde Museum kontaktet af Park og Vejafdelingen under Roskilde Kommune, fordi man var stødt på knogler i et 1 x 1,2 m stort hul ud for Skt. Ols Gade 24. Museet opmålte efterfølgende en profilvæg med et 80 cm tykt kulturlag. Den 16/7 havde entreprenøren observeret flere knogler i et ledningstracé i Dr. Margrethesvej. Også i dette tilfælde registrerede museet kulturlaget i profilen. Den følgende dag var tracéet blevet udvidet, og entreprenøren havde i den forbindelse fjernet mindst otte kampesten fra sylden i en bygning (se fig. 5). Den 18/7 fik museet en aftale om overvågning med jordarbejderne i stand med Roskilde Forsyning. I forbindelse med overvågningen registrerede museet rester af tre bygninger samt kulturlagens opbygning under de eksisterende vejbaner.

Topografi

Undersøgelsesområdet befinder sig i middelalderbyens nordøstlige del, hvor terrænet begynder at skråne markant med nord. Vejkrydset ligger sig ca. 35-36 m o.h. Herfra falder bakken med ca. 6 % til 20.80 m o.h. på det sted, hvor byvolden fra 1150 har ligget umiddelbart nord for Frederiksborgvej 19. Byens hovedgade var også dengang Algade, der ligger omtrent 250 m syd for undersøgelsesområdet.

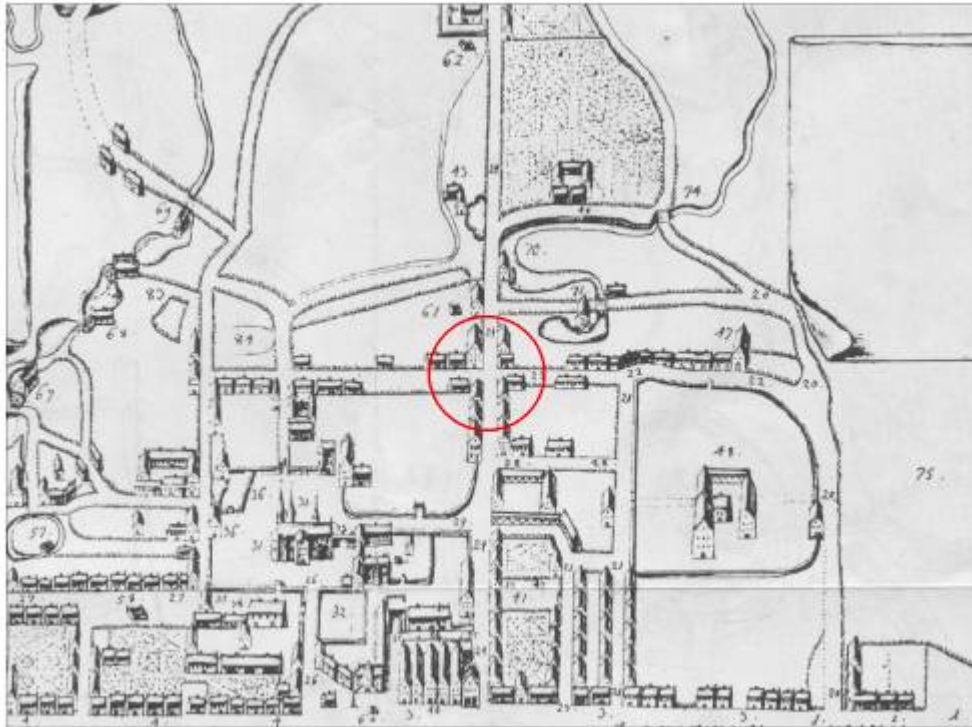

Fig. 2. Udsnit af Resens kort over Roskilde fra 1677. Den røde cirkel markerer undersøgelsesområdet.

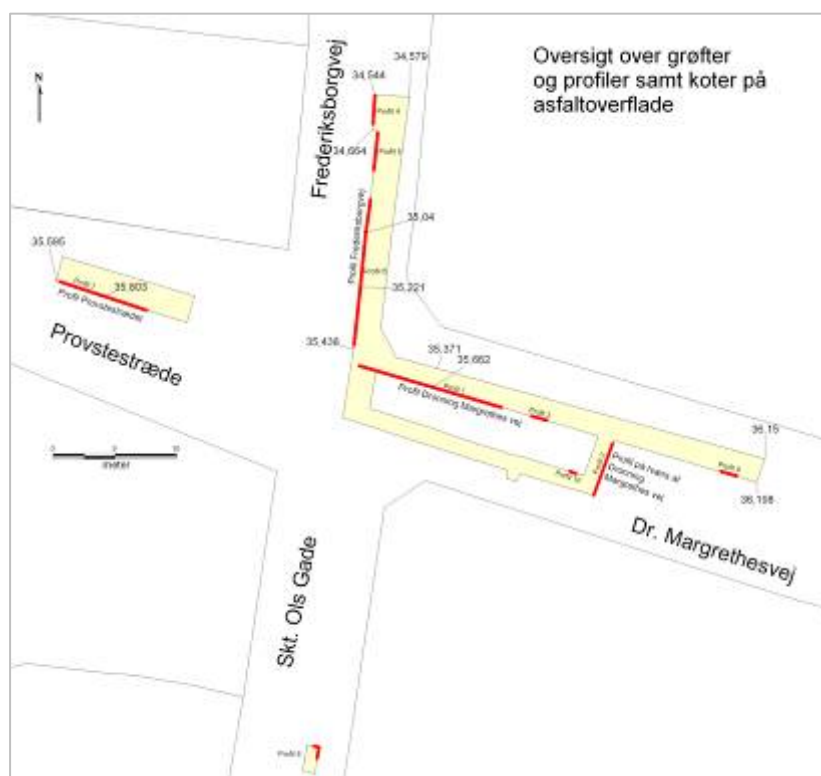
Vejkrydset Skt. Ols Gade, Dr. Margrethesvej, Provstestræde og Frederiksborgvej kendes så langt tilbage i tiden som kortmateriale rækker, dvs. Peder Hansen Resens kort fra 1677. På det tidspunkt strakte Skt. Ols Gade sig hele vejen fra Algade til Skt. Ibs kirke. I slutningen af 1700-tallet hed strækningen fra Kobbermøllen og nordpå 'Strandstræde', mens navnet 'Frederiksborgvej' først er kommet til i begyndelsen af det 20. årh. Dette vejforløb nord ud af byen var i middelalderen en vigtig færdselsåre, og samtidig udgjorde den skellet mellem Skt. Hans' - og Skt. Peders sogne, der begge nedlagdes efter reformationen. Provstestræde, der rækker fra Skt. Ols Gade/Frederiksborgvej til Skolegade, har ingen betegnelse på Resens kort fra 1677. På Ehlers' kort fra 1790 er gadens nuværende navn angivet. At den har eksisteret i middelalderen er imidlertid sikkert, da skriftlige kilder rummer oplysninger om ejendomme på dette strøg. Dr. Margrethesvej hed – ifølge Resens kort – "Kannikestræde" i 1677, mens vejen i brandtaksationslisten fra 1761-68 kaldtes "Sortebrødre Kloster Stræde" og på Ehlers' kort fra 1790 "Klosterhusstræde".

På Resens kort fra 1677 er vist, at der på dette tidspunkt var bygninger på alle fire hjørner af krydset. Det er velkendt, at Resens kort mere er principskitser end opmålinger, ligesom angivelser af bygninger mere har karakter af en signatur end en præcis afbildning. Senere kort er egentlige opmålinger, og både i 1790 og 1845 aftegnedes det nordøstlige gadehjørne som ubebygget, en situation som har hersket siden da (se fig. 2 og 3).

Undersøgelsens resultater

Frederiksborgvej

Den opgravede grøft var 1,7-1,8 m dyb og ca. 2 m bred. Den vestlige side af grøften blev dokumenteret.¹ Flere steder var jordlagene ødelagt af moderne anlægsarbejder, bl.a. i form af betonkasser til kabler m.v.

I de nordligste 5 m af profilen var lagene 1,3 m fra nuværende overflade og ned ødelagt og fyldt op med grus, sand og asfalt (se planche 2 og 3). Generelt udgjordes den øverste halve meter af den eksisterende asfaltbelægning og stabilgrus i varierende grovhed. Omtrent 50 cm under eksisterende overflade lå de sporadiske rester af en brolægning af naturligt formede sten på med sidemål eller diameter på 10-20 cm. Stenene lå i et lag af lyst brunt grus og sand.² Derunder lå to tynde lag, hver på 4-5 cm, der ligeledes har været grundlag for en brolægning, hvor stenene er fjernede.³ De hvilede på et 15 cm tykt lag, der, på baggrund af de tydelige indhold af sand, også vurderes til at have været en del af en brolagt vejbane.⁴ Det samme gælder de underliggende lag.⁵

Ca. 1,3 m under eksisterende overflade lå lag 15, som bestod af sort homogen humøs tørveagtig fedtet fyld med mange sorte knogler, træstykker og trækulsnister. Ved bunden var flere sten i forskellige størrelser, pakket med knogler og teglstykker. Laget kunne følges gennem hele profil 6, ligesom det er tegnet i profilerne 4 og 5, hvor det er angivet som lag 3. I den sydligste del af profil 6 hviler laget på en mørkegrå leret

¹ Profil 4, 5 og 6.

² Profil 6, lag 2.

³ Profil 6, lag 17 og 18.

⁴ Profil 6, lag 3.

⁵ Profil 6, lag 4, 9, 10, 11, 13 og 20.

og sandet horisont med trækul, knogler og tegl, der er det nederste kulturlag.⁶ Materialet i bunden af lag 15 og i lag 26 var hårdt sammenpresset, og der kan være tale om en vejbane eller i det mindste end færdselsoverflade.

Herunder, 1,45 m under eksisterende terræn, fandtes råjorden, der bestod af blåler (kote 33.86 m). Ca. 9 m fra grøftens sydlige ende lå råjordens top ca. 1,7 m nede (kote 33.28 m). Nord herfor gravedes grøften ikke så dybt, at råjorden blev blottet.

En nærmere datering af de påviste vejlag er ikke mulig ud fra de gjorte iagttagelser. Det kan bemærkes, at der i det dybest liggende kulturlag forekom tegl, hvilket viser, at laget er opstået efter ca. 1200.

Der blev ikke påvist et oprindeligt muldlag i profilen, og det er muligt, at vejen har undergået den samme drastiske opgravning i 1300-tallet, som det er påvist i Algade, Skomagergade og Grønnegade, der i lighed med Skt. Ols Gade var primære, offentlige gader i middelalderen.

Dr. Margrethesvej

Langs nordsiden af vejen var opgravet en grøft på hen ved 32 m's længde fra gadekrydset mod øst. Heraf opmålttes en godt og vel 12 m lang profil grøftens vestlige ende,⁷ ligesom to kortere partier af lagfølgen blev dokumenteret i grøftens østlige del.⁸ Grøften var ca. 1,8 m dyb og mellem 1,6 og 1,8 m bred.

Fig. 5. Profil 1. Den østlige del af væggen i hus I. Hulningerne i grøftens side er sporene efter de store syldesten, der blev fjernet af gravemaskinen. Set fra nord.

Profil 1 var præget af en sydvendt langvæg fra en bygning, hus I, som har stået orienteret øst-vest på nordsiden af Dr. Margrethesvej. Det bevarede forløb var 11 m langt. Der var ikke flere stolper mod øst. Vest for hus I var forholdene forstyrrede af moderne kabeltraceer. Huset har dog næppe strakt sig længere mod vest, når der har skullet tages hensyn til forløbet af Skt. Ols Gade/Frederiksborgvej.

Af profilen fremgik, at væggen var opbygget af ni jordgravede stolper, der stod regelmæssigt med en indbyrdes af ca. 1,5 m. Undtagelser var stolpe IV og V, der indbyrdes kun havde en afstand af 80 cm mellem sig. Stolperne var flade i den nedgravede ende, mens den øvre ende var rådnet bort eller knækket omtrent 1,2 m under eksisterende terræn. Ved dette niveau lå lag 6 og 18, der primært bestod af store kampesten, som blev fjernet ved entreprenørens opgravning af grøften. Stenene, der

⁶ Profil 6, lag 26.

⁷ Profil 1.

⁸ Profil 3 og 9.

var anbragt mellem stolperne, var omgivet af et kompakt lag af sand og silt. Over stenene var kompakte lerede og sandede fyldlag⁹ og rester af en pikstensbrolægning¹⁰, som kan være reminiscenser af gulve i bygningen. Over pikstenene var moderne affaldslag og vejbelægning.

Kun i den østlige ende af profilen blev undergrundsleret nået i en dybde af 1,4 m under eksisterende terræn. Stolpe I og II var således nedgravet i undergrundsleret, mens de øvrige stolper var gravet ned i kulturlag. Stolpehullerne var forede med blåler. Stolpe VII stod på en sten, mens stolpe IX var støttet af to mindre sten i stolpehullets østside.

Stolperne II, VIII og IX blev udtaget til årringsdatering, som blev udført af Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser. To stolper var fra træ fældet i vinteren 1466/67, mens den sidste var fældet efter 1463. Det må formodes, at huset er opført i løbet af 1467.

Fig. 6. Kampestensfundament til hus II. Set fra øst.

Profil 2 var knap 5 m lang forløbende på tværs af Dr. Margrethesvej fra det sydlige fortov. Profilen blev opmålt i den østlige side af grøften, der var 1,4 m bred og maksimalt 1,4 m dyb.

De øverste 40 til 80 cm af lagfølgen var moderne opfyld og vejbane. Omtrent midt i profilen var en moderne nedgravning til gas- og vandledninger. Længst mod syd var lagene regelmæssige og vandrette, mens den nordlige side bestod af afgrænsede lag og linsler. Råjorden lå godt og vel 1 m under eksisterende terræn og bestod af let sandet moræneler. Det ældste kulturlag rummede tegl, glaseret keramik og knogler.¹¹ Længst mod syd var et fundament til en væg, hus II, der var opbygget af store kampesten, hvorpå var opmuret en væg af flensborgtegl. På indersiden af væggen var et stampet lergulv.¹² Kampestensfundamentet

kunne følges over en strækning på 9,3 m fra profil 2 mod vest. Stenene var anbragt med en flad side mod syd, dvs. ind mod husets indre. Toppen af kampestensfundamentet indmåltes til ca. kote 35,50 m, mens det øverste af den murede væg lå i kote 35,63 m. Den eksisterende vejbane lå i kote 35,97 m. Dateringen af bygningen er ikke entydig. Flensborgteglene viser, at huset er opført efter reformationen, og det er formentlig fra 1700-tallet eller senere.¹³ I 1682-matriklen var bygningen på dette sted i hvert fald opført med lerklinede vægge og tegltag, og samme forhold gør sig gældende for den ejendom, som stod ved brandtaksationen fra 1761-68.

⁹ Profil 1, lag 3 og 5.

¹⁰ Profil 1, lag 4.

¹¹ Profil 2, lag 10.

¹² Profil 2, lag 17.

¹³ Ejendommen Skt. Ols Stræde 3 er opført i flensborgtegl i begyndelsen af 1760'erne.

I *profil 3* registreredes en grube eller en nedgravning til en brønd. På dette sted blev toppen af undergrunden nået nær kote 35.00 m.

I *profil 9*, der opmåltes længst mod øst i grøften, var lagfølgen enkel og horisontal over undergrundsleret, hvis overflade fandtes i kote 35.15 m. I kote 35.55 m – eller 60 cm under eksisterende terræn – lå næve- til hovedstore natursten, der formentlig er rester af en vejbane.¹⁴

Provstestræde

Fjernvarmeledningen blev frilagt i den nordlige side af gaden, hvorved der blev mulighed for, at dokumentere en 7,5 m lang profil i sydsiden af grøften.

Under asfalten, hvis overflade lå omkring kote 35.70 m, var et 20-80 cm tykt lag af stabilgrus. Den østlige ende af profilen var mindst forstyrret. Her var flere horisontale

Fig. 7. Profil 7. Det mørke parti ved profilens bund er en træstolpe fra hus III.

lag, der alle rummede flensborgtegl, over råjorden, hvis top lå i kote 34.67 m. Omtrent midt i profilen var to stolpehuller¹⁵, der var nedgravet gennem lagserien. De var anbragt med 1 meters mellemrum, men deres anvendelse kunne ikke udledes. Vestligt i profilen var tre andre stolpehuller, der ligeledes var gravet med ca. 1 meters mellemrum. De rakte ned i råjorden og rummede alle tre rester af træstolper. En af stolperne blev årringsdateret til at være fældet efter ca. 1414. Stolpen krydsdaterer med de tre stolper fra profil 1, og det er sandsynligt, at den er fældet samtidig med disse, dvs. vinteren 1466/67. Selvom det ikke kan dokumenteres med sikkerhed, er

¹⁴ Profil 9, lag 4. Se planche 5.

¹⁵ Hhv. lag 7, 8, 9, 10, 11 og 15, 16.

der formentlig tale om rester af en væg til et hus, der har været opført på nordsiden af Provstestræde.

Konklusion

Undersøgelsen dokumenterede, at Skt. Ols Gade/Frederiksborgvej øjensynlig altid har fungeret som vejbane. Lagserierne i profil 4,5 og 6 viste ensartede horisontale lag med sand, sten og knogler, som har indgået i vejens opbygning. I lighed med iagttagelser fra Algade, Skomagergade og Grønnegade er stenbrolægningerne normalt blevet brudt op og – antagelig – genanvendt, men stedvist var der bevaret næve- til hovedstore sten fra belægningerne. Der var tegl i lagene fra top til bund, hvilket viser, at den ældste horisont ikke kan være ældre end slutningen af 1100-tallet. Det er dog ikke ensbetydende med, at der ikke kan have været vej hér allerede da byen etableres omkring år 1000. I Algade og Skomagergade har man fjernet ældre vejlag i 1300-tallet og begyndt forfra fra toppen af råjorden. Det samme kan have været tilfældet med Skt. Ols Gade/Frederiksborgvej, der var adelgade – dvs. offentlig vej – i lighed med Algade og Skomagergade.

Både i Dr. Margrethesvej og Provstestræde var reminiscenser af bygninger, hus I og III, som er opført i 1460'erne. Der blev ikke fundet spor efter ældre konstruktioner, affaldsgruber eller lag. De to huse kan dermed placeres i en historisk sammenhæng med den udbygning af kvarteret nord og nordøst for domkirken, som synes at være sket i 1400-årene. Arkæologiske undersøgelser i Provstevænget har vist, at der er sket en renovering eller nybygning af teglstenshuse i 1400-1500-tallet, og kirkegårdsmuren omkring Skt. Hans kirke er blevet fornyet i samme periode. Under Duebrødrehus i Provstestræde 1 ligger ruinen af et stenhus, der ligeledes er opført i 1400-tallet, og har været genbo til hus III. Provstestrædes bredde har således været mellem 5 og 6 m i 1400-tallet, dvs. næsten det samme som vejbanen er i vore dage.

For Dr. Margrethesvej gælder, at selve vejens alder ikke kan fastlægges. Det er ikke sikkert, at der er tale om en middelalderlig oprindelse, men ser man på placeringen af hus I, så flugter væggen med hus III's væg. Det kunne indikere, at der har været en vejbane på sydsiden af hus I.

Undersøgelsens data

Tilsynet blev gennemført mellem 10/7 og 12/9 2007. Hovedparten af registreringen af kulturlag og husrester blev foretaget i juli og august af museumstekniker Cille Krause. Museumsmedarbejder Niels K.W. Nielsen var tilknyttet opgaven fra 6/8 til 12/9. Ansvarlig museumsinspektør var Tom Christensen og – fra 20/8– Jens Molter Ulriksen.

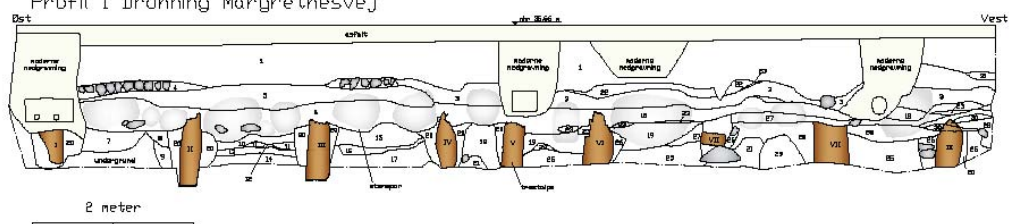
Tilsynet blev betalt af Roskilde Forsyning i sin egenskab af bygherre.

Original dokumentation og fund befinder sig på Roskilde Museum.

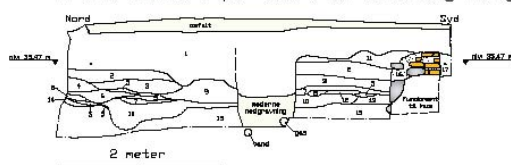
Litteratur

- Hjermind, J. 1990: Kridthuset – et senmiddelalderligt bygningskompleks i Roskilde. *ROMU. Årsskrift fra Roskilde Museum 1989*, s. 17-28. Roskilde Museums Forlag.
- Koch, H. Dahlerup 2000: Roskildes offentlige rum i middelalderen. I: T. Christensen & M. Andersen (red.): *Civitas Roskald - fra byens begyndelse*, pp. 45-110. Roskilde Museums Forlag.
- Liebgott, N-K. 1989: *Dansk Middelalderarkæologi*. Gads Forlag.

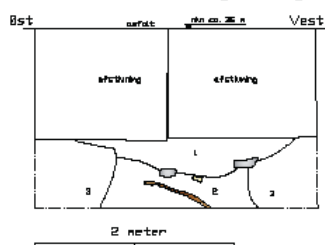
Profil 1 Dronning Margrethesvej

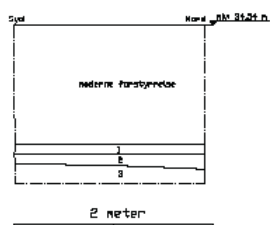
Profil 2 Grøft på tværs af Dronning Margrethesvej

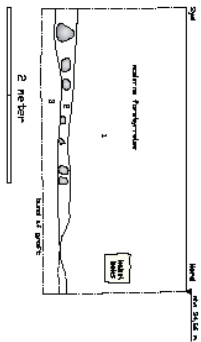
Profil 3 Dronning Margrethesvej

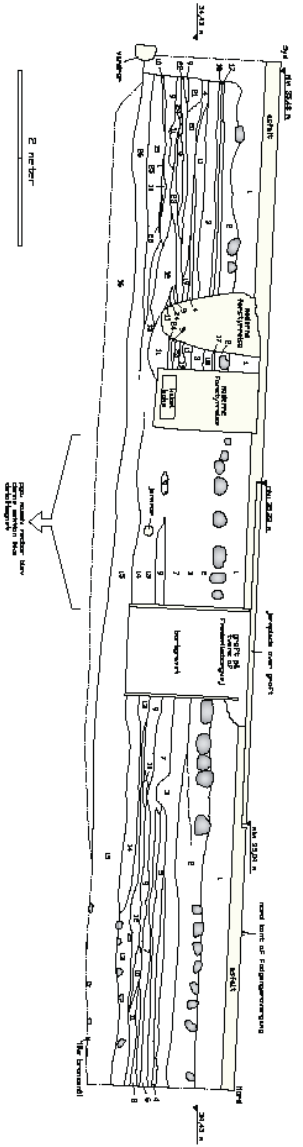
Profil 4 Frederiksborgvej

Profil 5 Frederiksborgvej

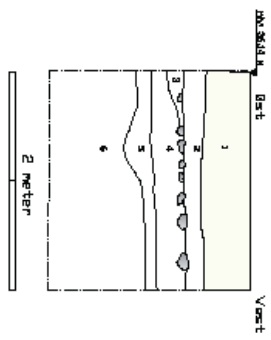

Profil 6 Frederiksborgvej

PL. 5

Profil 9 Dronning Margrethesvej

Profil 10 Dronning Margrethesvej

